

Ганна Любочкіна
аспірант за спеціальністю 053 “Психологія”
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”
lyubockina@gmail.com

РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАУЦІ

© Любочкіна Г., 2017

Розкрито поняття та зміст розуміння соціального інтелекту в науці. Визначено особливості та сучасні тенденції соціального інтелекту. Окреслено основні принципи та форми соціального інтелекту винахідників.

Ключові слова: соціальний інтелект; принципи; форми; засоби; винахідники.

Анна Любочкіна

ПОНИМАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В НАУКЕ

Раскрыты понятие и содержание понимания социального интеллекта в науке. Определены особенности и современные тенденции социального интеллекта. Определены основные принципы и формы социального интеллекта изобретателей.

Ключевые слова: социальный интеллект; принципы; формы; средства; изобретатели.

Hanna Liubochkina
postgraduate student in specialty 053 psychology
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University

UNDERSTANDING THE SOCIAL INTELLECTUALITY IN SCIENCE

The article deals with the concept and content of the understanding of social intelligence in science. The features and modern trends of social intelligence are determined. The basic principles and forms of social intelligence of inventors are outlined.

Key words: social intelligence; principles; forms; means; inventors.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людства особливого значення набуває гуманізація суспільних відносин, а саме здатність розуміти, діяти чи вчиняти мудро щодо інших людей; здатність знаходити спільну мову з навколишніми; здатність легко взаємодіяти з іншими людьми, уміння входити в їхнє становище та ставити себе на місце іншого, за що і відповідає соціальний інтелект. Саме соціальний інтелект є одним з найбільш суперечливих у сучасній соціально-психологічній науці, але попри численні дослідження у галузі вивчення цього поняття, можна зазначити, що й досі соціальний інтелект не є теоретично та експериментально розробленою категорією.

Соціальний інтелект є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності особистості, оскільки дає можливість людині пізнавати саму себе, забезпечує правильне розуміння вчинків навколишнього, їх вербальних і невербальних реакцій.

Особливу роль соціальний інтелект відіграє у соціономічних професіях (типу “людина – людина”), які потребують високого рівня розвитку якостей, що забезпечують успішність й ефективність у стосунках з людьми.

Деякі психологи зараховують соціальний інтелект до структурних компонентів комунікативних здібностей людини, оскільки вважають, що саме він відповідає за розуміння або нерозуміння суб'єктом вербальних і невербальних реакцій особистості. Ні в кого не викликає сумніву, що саме соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати міжособистісні відносини, інтуїтивно передбачати те або інше завершення певних ситуацій, що свідчить про сформовану когнітивну емпатію людей з високим рівнем розвитку соціального інтелекту. Такі індивіди, як правило, відрізняються психологічною витривалістю, стресостійкістю, що допомагає їм із гідністю вирішувати різні проблеми, приймати самостійні рішення навіть в екстремальних ситуаціях і при цьому не боятися зробити помилку або зазнати невдачі.

Аналіз дослідження проблеми.

Уявлення про природу соціального інтелекту розкрито в межах різних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених: поведінкового (Г. Айзенка, П. Балтес, М. Кубишкіна, Г. Олпорт, Е. Торндайк, М. Холодна); когнітивно-вербального (Дж. Гілфорд, Н. Каліна, Н. Кентор, Д. Кітінг, Н. Кудрявцева, М. Саллівен, М. Тісак, М. Форд); комунікативного (М. Амінов, М. Бобнєва, Ю. Ємельянова, Л. Лепіхова, О. Михайлова (Альошина), М. Молоканова, А. Южанінова); комунікативно-особистісного (В. Куніцина, М. Кубишкіна, О. Лобанов); операціонального (Н. Кудрявцева); структурно-динамічного (Д. Люсін, Д. Ушаков); інєгративного (К. Космітський, О. Джон); системного (Б. Ломов, В. Мерлін, В. Панок, Н. Чепелева) та інших.

Мета статті – з'ясувати зміст понять “інтелект” та “соціальний інтелект” на основі аналізу різних наукових підходів та теорій інтелекту.

Викладення основного матеріалу

Соціальний інтелект є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності особистості, оскільки дає можливість людині пізнавати саму себе, забезпечує правильне розуміння вчинків оточуючих, їх вербальних і невербальних реакцій. Соціальний інтелект є важливою когнітивною складовою структури комунікативних здібностей особистості. Він допомагає прогнозувати розвиток міжособистісних стосунків, “загострює” інтуїцію, передбачливість, забезпечує психологічну витривалість; дає змогу долати раптові кризи, стреси та ситуації, які загрожують самоповазі [3].

Поняття “соціальний інтелект” вивчають понад 80 років, починаючи від робіт Е. Торндайка, який запропонував трактувати соціальний інтелект як здатність розуміти інших і мудро, адекватно поводитися з ними. За цей час багато вчених зверталося до вивчення даного феномену і кожен на основі своїх експериментальних досліджень висував своє визначення поняття соціального інтелекту. Це сприяло розширенню меж комунікативного простору, який супроводжується процесами глобалізації, розвитку міжкультурної комунікації та посиленням інтегральних тенденцій у науці і дало можливість розглянути соціальний інтелект як систему, яка містить не лише структурні компоненти, але й забезпечує їх функціонування [3; 4].

Г. Олпорт описував соціальний інтелект як особливу здатність правильно судити про людей, прогнозувати їхню поведінку та забезпечувати адекватне пристосування у міжособистісних взаємодіях.

Соціальний інтелект індивіда являє собою своєрідний психологічний інструмент забезпечення людиною власної ефективної життєдіяльності, тому він організований особливим чином, а не існує ніби відірвано від соціальної активності суб'єкта. При цьому активність індивіда, його позиція суб'єктності щодо соціуму проявляється не тільки й не стільки в тому, що людина робить внесок в дещо загальне, інтегрально-соціумне, а в тому, що індивід здатен поза безпосереднього узгодження з усіма представниками свого соціуму створювати власну систему

способів взаємодії з іншими людьми, – так званий соціально зумовлений інтерпретаційний комплекс. Такий підхід до розв’язання сутності соціального інтелекту є особливо важливим для педагогічної практики. Адже в структурі індивідуального соціального інтелекту вже є певний набір стереотипних способів, прийомів, засобів, які дають змогу контактувати з іншими людьми та оптимально взаємодіяти навіть в умовах, коли, наприклад, когнітивна емпатія в одного з членів діади знижена, або в суб’єкта недостатньо розвинена здатність до узагальнення та раціоналізації, або не збігаються ціннісні орієнтації, морально-етичні настанови у партнерів зі соціальною взаємодією. Соціальний інтелект дозволяє досить глибоко зрозуміти іншу людину. При цьому ми передбачаємо, що існує певна стала сукупність базових динамічних структур соціального інтелекту, які дають людині змогу адекватно й емпатійно взаємодіяти з іншими суб’єктами соціальної взаємодії.

Соціальний інтелект кожної людини піддається розвитку в межах об’єктивно заданого соціокультурного простору, в якому вже сформувалися певні норми поведінки та соціальної взаємодії. Ці сталі норми є ніби кристалізованими фреймами у структурі соціального інтелекту. Проблему кристалізації соціального інтелекту в теоретичній та практичній психології лише починають вирішувати. Зокрема потребує вивчення питання щодо характеру та форми структурування цих норм в індивідуальну складову на рівні соціального інтелекту. Сучасні явища суспільного та культурного життя формують нові вимоги до соціального інтелекту людини, який відображатиме пріоритетні на цей момент ціннісні орієнтації суб’єктів соціальної взаємодії, що поєднані завдяки новим культурним, етнічним, національним та цивілізаційним процесам.

Ми вважаємо, що на відміну від загального інтелекту соціальний інтелект кожної окремої людини орієнтується не лише на середньостатистичні соціальні норми. Його нормативність визначено як орієнтацією на соціальні, морально-етичні стандарти близького до людини оточення, так і протилежною тенденцією – бажанням індивіда зайняти в соціумі власне місце, завдяки чому цінним для суб’єкта стає його відмінність від інших, власна унікальність та неповторність тощо. Суперечність між стереотипізацією та індивідуалізацією соціального інтелекту є активізатором його становлення та розвитку. Із психологічного погляду різниця між стереотипізацією та індивідуалізацією соціального інтелекту не є абсолютною величиною. Відштовхуючись від прикладів реального буття, можна стверджувати про деякий отимум у співвідношенні стереотипного та унікального. У випадку, коли баланс рухається у бік стереотипів, соціальний інтелект людини не виконує адаптативної функції щодо змін, і соціальний інтелект майже не формується (залишається на своєму рівневі розвитку). У випадку домінування унікального індивіда демонструє ціннісні фрейми, які характеризують розвиток особистості у період вікових криз, особистісних конфліктів чи ситуацій когнітивного дисонансу.

Процес становлення соціального інтелекту передбачає, що індивід одночасно знаходить у структурі особистості інших дещо як типове, так й унікальне. Цього, на жаль, не відбувається у випадку, якщо в структурі соціального інтелекту людини не задано його власних унікальності та стереотипності.

Отже, за своєю внутрішньою природою соціальний інтелект є динамічним утворенням. Динаміка ставлень до інших стає презентабельною, якщо уявити їх у структурі процесу соціального обміну ідеями. З одного боку, такий обмін не є лише процесом проєкції власних настанов або прийняття настанов інших суб’єктів соціальної взаємодії. У своїй найвищій формі розвитку процес творчої взаємодії з іншими призводить до актуалізації та інтенсивного розвитку соціального інтелекту. З іншого боку, соціальний обмін стає недосконалим тоді, коли індивід лише пасивно, імпліцитно включає інформацію про іншу особу у свій звичний арсенал думок, ідей, суджень тощо. Але разом з тим соціальний обмін піддається викривленню і в протилежному випадку, коли індивід цілком сприймає (“приймає”) іншого, для чого намагається відмовитися від власних нормативно-ціннісних настанов, моральних норм, які вже давно утвердилися в соціокультурному середовищі. Лише частковий вихід за межі власного соціального інтелекту дає індивіду змогу знайти певні загальні моменти, що забезпечуватимуть рівноцінний обмін інформацією між суб’єктами соціальної взаємодії. Такий вихід завжди являє собою єдність різноспрямованих процедур: з одного боку, фіксація в інших людях неочікуваного, унікального порівняно зі звичними для себе

постулатами; з іншого боку – від ідентифікації невідомого, незвичного – до відомого, стереотипного тощо. При цьому природа цього обміну наголошує на двох сторонах щодо взаємного збагачення суб'єктів соціальної взаємодії.

Так, людина, опиняючись у процесі соціального обміну інформацією з іншими людьми, виокремлює в цій інформації дещо типове та унікальне, демонструє своє суб'єктивне ставлення до неї, прагматично оцінює іншого з погляду реальної ситуації спілкування та мети спільної діяльності тощо. При цьому стереотипних, унікальних, суто особистісних, мотиваційних та цільових засобів обміну не існує у конкретної людини, їх не усвідомлюють усі індивіди та не завжди вони підлягають контролю. У більшості випадків обмін інформацією виникає природно та мимовільно, і лише завдяки впливові зовнішніх обставин або внутрішніх стимулів може бути представлений на рівні соціального інтелекту в певній, потрібній для людини, формі.

Отже, соціальний інтелект зумовлюється сукупністю подій, інформаційних обмінів людини з навколишнім світом. Соціальний інтелект забезпечує процес, характер, оцінювання та регуляцію спілкування з іншими, соціальний обмін та орієнтацію суб'єкта в соціумі, характеризується як стереотипністю, так й унікальністю. Проблема соціального інтелекту як індивідуального, суб'єктного утворення передбачає розв'язання людиною низки завдань, які потребують спеціального дослідження та аналізу. Отже, науці ще потрібно буде віднайти психологічні утворення, які створюють основу соціального інтелекту. На нашу думку, до таких утворень належать характеристики суб'єктивного простору взаємодій з навколишнім людиною світом, а також аналіз стереотипного та унікального, які у своєму синтезі забезпечують ефективну регуляцію соціальних аспектів життєдіяльності індивідів, їх розуміння один одного тощо.

Ми вважаємо, що соціальний інтелект, однозначно, передбачає декларативні та оперативні (процедурні) знання, які індивід застосовує в реальному житті для інтерпретації подій, створення планів і прогнозування як дій повсякденного життя, так і професійних ситуацій. Ці уявлення, особисті спогади і правила інтерпретації становлять когнітивну підструктуру соціального інтелекту. Своєю чергою, неіснуючу підструктуру заповнює набутий людиною досвід, а емпатійні можливості суб'єкта спрямовані на актуалізацію механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем соціального життя. Отже, когнітивна підструктура соціального інтелекту містить сукупність доволі стійких знань, оцінок, правил інтерпретації подій, поведінки людей, їх взаємовідносин тощо на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному рівні. Мікроструктура когнітивної складової соціального інтелекту детермінується функціями останнього, а саме пізнавально-оцінною, від якої залежить грамотна переробка та оцінювання інформації, яку сприймає суб'єкт; прогностичної, на основі якої планують та прогнозують розвиток міжособистісних взаємодій; комунікативної, що забезпечує ефективність власне процесу спілкування (ця функція пов'язана з адекватним сприйняттям і розумінням партнера із спілкування); рефлексивної, яка відображається безпосередньо в самопізнанні. Своєю чергою, макроструктура когнітивної складової соціального інтелекту виявляється у ставленні індивіда до себе як до цінності, ціннісно-смысловій позиції до міжособистісних відносин, а також в актуалізації мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, аксіологічного ставлення до професійної та інших видів діяльності. Джерелом соціального інтелекту на мікроструктурному рівні є безперервна актуалізація перерахованих нами функцій. При цьому результатом їх інтеграції можна вважати сукупність суб'єктивних шкал, що дають можливість суб'єктові орієнтуватися в особливостях міжособистісної взаємодії, розпізнавати й адекватно оцінювати поведінку інших індивідів.

Одним з основних результатів соціального інтелекту високого рівня буде наявність в особистості суб'єктивних статистик різних модальностей. Це – простір суб'єктивних психосемантичних шкал, символіка невербальної поведінки, нормативи мовної продукції і т. д. Завданням соціального інтелекту на макроструктурному рівні є забезпечення можливостей оцінювати себе й інших людей як особистостей. При цьому ціннісні орієнтації окремого індивіда можуть не збігатися із загальноприйнятими соціальними нормами і навіть вступати з ними в конфлікт, але завжди є такий соціум і його конкретні представники, у яких індивідуальне бачення світу, особистісні цінності і смисли людини знаходять підтримку.

Мнемічна складова соціального інтелекту людини характеризує наявність в індивіда здатності до інтерпретації явищ, подій життя, поведінки інших людей і своєї власної як суб'єкта цих подій. Мнемічна підструктура ґрунтується на особистісному досвіді суб'єкта, де суб'єктивні статистики утворюють особистісний інтерпретаційний комплекс. Полімодальність у цьому випадку означає наявність у людини різних інтерпретаційних комплексів відповідно до різних сфер буття індивіда. Формально вони можуть суперечити один одному, проте психологічно в нормі є внутрішньо узгодженими, забезпечуючи єдність мнемічної складової соціального інтелекту. Наявний на рівні мнемічного компонента комплекс інтерпретацій має власну ієрархію: Я – інші люди – навколишній світ. Кожен з цих рівнів інтерпретацій представлений на рівні мнемічного компонента у вигляді його специфічних залежних підструктур.

Ядром особистісного інтерпретаційного комплексу є нагромадження індивідом сукупності оцінок самого себе. При цьому оцінює ставлення до себе завжди залишається суб'єктивно незавершеним, відкритим. Ураховуючи особливості взаємодії особистості з навколишнім соціумом, людина виявляє інтегральну характеристику індивідуального досвіду – самоповагу особистості, сполучену з поняттям суб'єктивної вартості. Особистісний інтерпретаційний комплекс індивіда характеризується можливістю інтерпретацій інших, їх поведінки і вчинків. Ці інтерпретації дають змогу їх учасникам безперервно розширювати і корегувати інтерпретаційний запас особистісного досвіду, забезпечувати перевірку на сполучуваність і подібність різних інтерпретаційних комплексів. У процесі життєдіяльності в індивіда у зв'язку з необхідністю постійно оцінювати інших, особливості їхньої поведінки і вчинків, поступово виробляються різні стратегії оцінок за критерієм сумісності свого сприйняття світу і сприйняття його іншими.

Своєю чергою, ці стратегії оцінок і формують відповідний особистісний інтерпретаційний комплекс у міжособистісній сфері, який домінує на рівні мнемічного компонента соціального інтелекту. Емпатійна складова соціального інтелекту більшою мірою залежить від того, яку форму поведінки індивід обирає як пріоритетну, що очікує від суб'єктів, які його оточують, який ціннісний інтерпретаційний комплекс у ставленні до навколишнього світу сформувався у людини, які можливості є у цього індивіда в плані використання механізмів антиципації під час вирішення різних проблем соціального життя тощо. Досі в психології залишається не до кінця зрозумілим зв'язок між здатністю досліджуваного давати кількісну оцінку деякій якості особистості та безпосередній здатності індивіда розуміти інших людей, сприймаючи, оцінюючи та аналізуючи ситуації повсякденного життя.

У загальному вигляді мікроструктура соціального інтелекту здійснює функції входу (сприйняття та переробка інформації, поведінкових дій чи ситуації) й виходу (оцінка інформації та прийняття рішення), а також функції збереження, кодування та відбору потрібної інформації. Виникає справедливе запитання: у формі якої психологічної реальності представлені ці функції? Так, ми передбачаємо, що одним з основних результатів інтеграції функцій соціального інтелекту є наявність в індивіда суб'єктивних статистик різних модальностей: це – й простір суб'єктивних психосемантичних шкал, і символіка невербальної поведінки, і нормативи мовленнєвої продукції. Перелік подібних модальностей можна доповнити, маючи на увазі, що статистики фактично відображають різні сторони життєдіяльності людей, тому вони відрізняються за глибиною, тривалістю життя, репрезентативністю та ін. При цьому статистики як одиниці соціального інтелекту за своєю будовою, функціями та генезою доволі ґрунтовно відрізняються від соціальних стереотипів. Якщо стереотип є стійкою структурою, фіксованою на рівні мнемічного компонента соціального інтелекту, що є інваріантною стосовно різних життєвих ситуацій, то статистики є змінною, рухомою структурою. Статистики щодо стереотипів є вихідною феноменальною базою їхньої подальшої організації.

Сприймаючи нову інформацію, завдяки стереотипам людина або сприймає її, або відштовхує, нівелює залежно від ступеня опанування цією інформацією, з огляду на наявні в індивіда схеми стереотипів. На відміну від цього, статистики не відкидають нових інформаційних надходжень, а здатні до змін останніх, їх уточнення та реконструкції. Тому можна стверджувати, що стереотип

щодо нового сигналу виконує роль фільтра (відбувається первинне уподібнення), потім статистика асимілює сигнал та, відповідно, сама змінюється (вторинне уподібнення).

Висновки. Отже, розмірковуючи за принципом аналогії щодо основних постулатів теорії фіксування сигналів [13], враховуємо, що повсякденне буття, життєдіяльність тощо утворюють собою сукупність ситуацій, подій, вчинків тощо. Тоді окрема статистика є певною репрезентативною вибіркою, що є валідною деякому суб'єктивному аспекту розуміння, тим самим створюючи вихідну, базову одиницю соціального інтелекту.

Прикладом деякої статистики може бути окрема суб'єктивна шкала (“справедливий – несправедливий”, “емпатійний – неемпатійний”, “вірний – невірний” та ін.), коли характер розподілення суджень індивіда за шкалою є результатом соціального інтелекту людини. При цьому розподіл статистики за шкалою може бути або одномодальним, або бімодальним. В останньому випадку протилежні дескриптори набувають цілком самостійного значення, фіксуючись на рівні соціального інтелекту, виявляючись, наприклад, у подвійному, амбівалентному ставленні індивіда до самого себе, до інших, до світу тощо. Одномодальність або бімодальність статистики не є наперед заданими. Переходи одного розподілу в інший є закономірними процесами, природними для кожного індивіда. Про це свідчать стадії вікового розвитку людини, поведінка суб'єкта в перехідний період його життя, нестійкий характер суспільної думки, цінностей та ін. Докладніше структуру соціального інтелекту буде проаналізовано в наступних наших публікаціях.

Сьогодні можна виділити як мінімум шість типів інтелектуальної поведінки, що в межах різних дослідницьких підходів співвідносяться з проявом інтелектуальної обдарованості:

1) люди з високим рівнем розвитку “загального інтелекту”, що мають показники $IQ > 135-140$ одиниць; визначаються за допомогою психометричних тестів інтелекту (“кмітливі”);

2) люди з високим рівнем академічної успішності у вигляді показників навчальних досягнень; визначаються з використанням критеріально-орієнтованих тестів (“блискучі”);

3) люди з високим рівнем розвитку дивергентних здібностей у вигляді показників швидкості та оригінальності породжуваних ідей; визначаються на основі тестів креативності (“креативи”);

4) люди з високою успішністю у виконанні тих чи інших конкретних видів діяльності, які мають великий обсяг предметно-специфічних знань, а також значний практичний досвід роботи у відповідній предметній сфері (“компетентні”);

5) люди з екстраординарними інтелектуальними досягненнями, які знайшли своє втілення в деяких реальних чи об'єктивно нових ситуаціях (“талановиті”);

6) люди з високим рівнем інтелектуальних можливостей, пов'язаних із аналізом, оцінкою і передбаченням подій повсякденного життя (“мудрі”) [5].

Отже, інтелектуальна обдарованість, на перший погляд, завжди відображається у надвисоких показниках інтелектуальної діяльності. Однак далеко не кожен показник інтелектуальної успішності є індикатором інтелектуальної обдарованості.

Висновки. Соціальний інтелект є системою інтелектуальних здібностей, які визначають адекватність розуміння поведінки людей. На думку авторів методики, здібності, які позначаються лише на рівні композитної оцінки, “мають, перебивають собою традиційні поняття соціальної чутливості, емпатії, сприйняття іншого і те, що можна назвати соціальною інтуїцією”.

Соціальний інтелект – це спеціальна здібність, яка визначає здатність до розуміння самого себе, інших людей, їхніх взаємин, а також ефективність прогнозування перебігу міжособистісних взаємин. Феномен соціального інтелекту являє собою доволі новий предмет дослідження як для зарубіжної, так і для вітчизняної науки. Його концептуалізація стала можливою на межі загальної, вікової, соціальної, когнітивної психології та персонології.

Віковий підхід розглядає логіку розвитку соціального інтелекту в онтогенезі. Соціальний інтелект – це здатність орієнтуватися на суттєві характеристики комунікативної ситуації, які не піддаються безпосередньому спостереженню, і здатність, спираючись на ці орієнтири, обирати можливі способи опосередкованого досягнення власних/спільних цілей.

Представники соціально-психологічного підходу вважають соціальний інтелект здатністю приймати рішення щодо поведінки у конкретній міжособистісній ситуації, спираючись на сприйняту раніше інтерпретовану інформацію.

Основними психологічними функціями соціального інтелекту є: адаптивна, планувальна, прогностична, мотиваційна, регулятивна, саморозвитку, інтегральна, мобілізаційна; основними педагогічними функціями – пізнавально-оцінювальна, комунікативно-ціннісна та рефлексивно-корекційна.

1. Айзенк Г. Ю. *Интеллект: Новый взгляд* / Г. Ю. Айзенк // *Вопросы психологии*. – 1995. – № 1. – С. 111–131. 2. Емельянов Ю. Н. *Активное социально-психологическое обучение* / Ю. Н. Емельянов. – Л.: Изд-во Ле нингр. ун-та, 1985. – 163 с. 3. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. *Межличностное общение* : [учебник для вузов] / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с. 4. *Практический интеллект* / Р. Дж. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. (Серия : “Мастера психологии”). 5. Allport G. W. *Personality: A Psychological Interpretation* / G. W. Allport. – N. Y., 1937. – P. 513–516. 6. Guilford J. P. *The nature of human intelligence* / J. P. Guilford. – N. Y. : McGraw-Hill, 1967. – 156 p. 7. Kihlstrom J. F., Cantor N. *Social Intelligence* / J. F. Kihlstrom, N. Cantor / http://istsocrates.berkeley.edu/~kihlstrom/social_intelligence.htm

REFERENCES

1. Isenck G. Yu. *Intellect: A New Look* / G. Yu. Isenck // *Questions of psychology*. – 1995. – No. 1. – p. 111–131. 2. Yemelyanov Yu.N. *Active social psychological training* / Yu.N. Yemelyanov. – L.: Publishing House in Lee Nirn. Un–ta, 1985. – 163 pp. 3. Kunitsyna V. N., Kazarinova N. V., Pokol'sha V. M. *Interpersonal communication: [textbook for high schools]* / V. N. Kunitsyna, N. V. Kazarinova, V. M. Pokol'sha. – St. Petersburg : Peter, 2002. – 544 pp. 4. *Practical intelligence* / R. J. Sternberg, J. B. Forsythe, Hedland and others – St. Petersburg. : Peter, 2002. – 272 pp. (Series: “Masters of Psychology”). 5. Allport G. W. *Personality: A Psychological Interpretation* / G. W. Allport. – N. Y., 1937. – P. 513–516. 6. Guilford J. P. *The nature of human intelligence* / J. P. Guilford. – N. Y. : McGraw–Hill, 1967. – 156 p. 7. Kihlstrom J. F., Cantor N. *Social Intelligence* / J. F. Kihlstrom, N. Cantor / http://istsocrates.berkeley.edu/~kihlstrom/social_intelligence.htm.

Дата надходження: 10.11.2017 р.